

אבות נזיקין

סוגי הנזק, המפורטים בתורה, שאדם עושה לחברו על ידי גופו או על ידי רכושו. בפרשת משפטים מלמדת אותנו התורה, שחייב אדם לשלם בין בעד נזקי גופו ובין בעד נזקי ממונו, כלומר בין כשהזיק את חברו על ידי גופו ובין כשהזיקו על ידי רכושו, שכן מזהר האדם להשגיח ולשמור היטב על רכושו העלול להזיק, שלא יפגע בבני אדם ולא יגרום להם הפסדים. המשנה מונה ארבעה אבות נזיקין: "השור והבור והמבעה וההצדע". מתוך ארבעה אלה שניים הם ברורים, ואין עליהם כל מחלוקת: (א) הבור; (ב) ההצדע, כלומר האש. אבל השניים האחרים – השור והמבעה – אינם ברורים. לדעת רב, "שור" האמור במשנה, כולל את כל נזקי השור, כלומר: קרן, שן ורגל, ו"מבעה" פירושו: אדם המזיק בגופו את ממון חברו. ושמאל סובר שאין המשנה מונה אלא ארבעה סוגי נזקי ממון, שהם מועדים מתחילתם, ו"שור" פירושו רגל בלבד, ו"מבעה" זה שן. נמצא לדעת שמאל, שאמנם אין המשנה מונה אלא ארבעה אבות נזיקין: רגל, שן, בור ואש.

לעת המשנה מונה מדוע נקבעו כל המזיקים, ומדוע א"א ללמוד אחד מהשני:

מדוע אי אפשר	ואני רוצה ללמוד ממנו	אם היה כתוב בתורה
לרב ששור זה קרן שן ורגל, הפירכא מה לשור שכן משלם את הכופר ¹ . לשמואל ששור זה הקרן, הפירכא: מה לשור שכן כוונתו להזיק.	מבעה	שור
לרב שמבעה זה אדם הפירכא פשוטה, מה למבעה שכן הוא אדם המזיק. לשמואל שמבעה זה השן, הפירכא מה למבעה שכן יש הנאה להזיקו.	שור	מבעה
מה לשור ומבעה שכן יש בהן רוח חיים.	אש	שור ומבעה
מה לשלשתי שכן דרכן לילך ולהזיק, אבל בור אינו הולך אל המזיק, אלא הנזק הולך למזיק.	בור	שור ומבעה ואש
הצד השווה שבוהק ² שדרכן להזיק ושמירתן עליך. ולכן: כשהזיק חייב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ		

ממה שכתוב במשנה "אבות" משמע שיש להם תולדות. ממילא הגמ' מסתפקת האם התולדות דיניהם כהתולדות, או לא. ושני הצדדים הוא, מכיוון שמצאנו עוד שניהם הנקראים אבות, ויש להם תולדות, ובאחד מהן תולדותיהן כיוצא בהן, ובאחד מהן תולדותיהן לאו כיוצא בהן.

בשבת

מלאנו שתולדותיהן כיוצא בהן, דהרי אילו עבר בשוגג על האב חייב חטאת, ובמזיד חייב סקילה. כמו"כ בתולדות אילו עבר בשוגג חייב חטאת, ובמזיד חייב סקילה.

קושיית הגמ' – מה הנפק"מ בין האב לתולדה. תירוצ' – שאם עבר בשוגג בהעלם אחד³ שני אבות או שני תולדות חייב שני חטאות, אבל אם עבר על אב ותולדה שלו בהעלם אחד חייב חטאת אחד. קשיא לפי רבי אליעזר – דעת רבי אליעזר שגם על אב ותולדה שלו חייב שני חטאות, א"כ אינו מובן מדוע זה אב וזה תולדה. תירוצ' – מה שהיה במשכן והיה חשוב⁴, הוי אב, והשאר תולדות.

¹ להלן בגמ' בדף ד' יבואר מה המעלה בזה.

² בדרך כלל כשמופיע הביטוי צד השווה היינו כי כשיש כמה דברים המפורשים בתורה, ואני מחפש צד השווה לכולם, וממילא אני לומד דין חדש, ואכן כוונת משנתנו ללמוד דין חדש, ויתבאר להלן בדף ו' מה הצד השווה בא ללמד.

³ העלם אחד הכוונה, ששכח שהיום שבת, ובאותו שיכחה עבר כמה איסורי שבת, ולא נזכר בכלל בין מלאכה למלאכה.

⁴ מחלוקת המפרשים האם הוא תנאי אחד ארוך שהיינו גם במשכן וגם חשיבה, או שדי לנו באו שהיה במשכן ואפילו לא היה חשוב, או שבאופן כללי הוא מלאכה חשובה.

בטומאה

האב שונה מהתולדה, כי התולדה של האב היינו הנוגע באב מלאכה, ודרכות הטומאה שלהם שונה, כי התולדה אינו רק ראשון לטומאה, והוא טמא רק עד הערב, וכמו"כ האב מטמא אוכלין ומשקין ואדם, והראשון לטומאה אוכלין ומשקין מטמא, ואילו אדם וכלים אינם נטמאים מראשון לטומאה. האם הוא דומה לשבת, וממילא תולדותיהם כיוצא בזה, או שדומה לטומאה וממילא תולדותיהן לאו כיוצא בו.

והספק בנזיקין

ונפשט שיש מהן כיוצא בו ויש מהן לאו כיוצא בו.

כעת מבארת הגמ' מי הוא הכיוצא בו ומי הוא לאו כיוצא בו, וכדי לדעת היטב מי הוא, הגמ' נכנסת לעוגי הקורה בכל מזיק מי הוא, ומי התולדה שלו, והאם תולדותיהן כיוצא בהן.

בתורה כתוב: וְכִי יִזְוֶה עוֹר אֶת אִישׁ אוּ אֶת אִשָּׁה וְמֵת סָקוּל יִסְקֶל הַעוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ וְיִבְעַל הָעוֹר זָקִי:

המקור

כעת השאלה במה נוגחים, וע"ז הגמ' מביאה שני מקורות שנגיחה הוא דווקא בקרו:

- 1) מלכים א פרק כב פסוק יא וַיַּעַשׂ לוֹ יְדִיָּהוּ בֶן יְדִיָּהוּהָ בֶן בְּנֵי־יְדִיָּהוּ בְרֹחַל וַיֹּאמֶר בַּהּ אָמַר יְקִיָּה בְּאֶלְהָהּ הַנִּזְוָה אֶת אָרְם עַד פְּלִתָם:
- 2) דברים פרק לג פסוק יז בְּכוֹר עוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקָרְנֵי רְאִים קָרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יִזְוֶהוּ יִזְוֶהוּ אֶפְסֵי אָרְץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אֶלְפֵי מִנְשֵׁה:

קושיית הגמ' – בשביל מה אנו כריכים שני מקורות שנגיחה בקרו, ואם הסיבה בגלל שדברי תורה לא יליף מדברי קבלה, לכך אנו כריכים את הפסוק מדברים, זה אינו, כי אין כאן ילפותא, אלא גילוי מילתא בעלמא. תירוץ – אם היה מביא רק את הפסוק של מלכים היה הו"א לומר שמה שהתורה חילקה בין תם למועד הוא רק בקרו חלשה, אבל במחוברת לא, קמ"ל.

תולדות קרו

1) נגיפה בגוף. 2) נגיפה, ואינו תולדה דשן, כי הוא כוונתו להזיק, וכן התכונה שלו יש הנאה להזיקו 3) רביעה על כלים כוונה לשברם. 4) או בעיטה בגלל ואינו תולדה דרגל, כי יש לו כוונה להזיקו

קושיית הגמ' – מדוע נגיפה תולדה ואילו נגיחה לא, הלוא בתורה כתוב גם נגיפה וגם נגיחה.

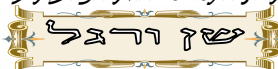
תירוץ – מה שכתוב בתורה נגיפה אינו דחיפה בגוף, אלא נגיחה ממש, והתורה קוראת לזה נגיפה. והטעם: כי לגבי אדם התורה כותבת נגיחה, כי לאדם כריך נגיחה חזקה כי יש לו מזל, ולבהמה די בנגיחה חלשה, וזוהו הוא משמיע לי חידוש להלכה שמועד לאדם הו' בוודאי מועד לבהמה, אבל מועד לבהמה שהוא מועד לנגיחה חלשה, אינו מועד לאדם.

והגמ' דוחה שלא ניתן לומר שהתולדה לאו כיוצא בהן, כי התולדה דומים לגמרי לאב.

האם כיוצא בו

דף ג'

כפי שהתבאר לעיל כעת מבארת הגמ' מי הוא הכיוצא בו ומי הוא לאו כיוצא בו.

בתורה כתוב: כִּי יִבְעַר אִישׁ שְׂדֵה אוּ כְרֶם וְשָׂלוּחַ אֶת בְּעִירוֹ וּבְעֵר שְׂדֵה אֲזוּר מִיִּטְבַּ שְׂדֵהוּ וּמִיִּטְבַּ בְּרִמּוֹ יִשְׂלַח: ומפרש רש"י: יוליד בהמותיו בשדה וכרם של חבירו ויזיק אותו באחת משתי אלה או בשלוח בעירה, או בביעור. פירוש שהתורה מפרשת לנו כאן שני מזיקים: 1) ושלח את בעירו. 2) וביעור בשדה אחר.

המקור

כעת הנידון הוא מי המזיק וביער, ומי המזיק ושלח.

הגמ' מביאה ראיה ששילח זה הרגל:

ישעיהו פרק לב פסוק כ' **מִשְׁלַחַי רָגַל הַשְּׂדֵה וְהַזְּמֹר:**

**הביאור
לעניין
ושלח**

קושיית הגמ' – מדוע אנו צריכים פסוק ששילח זה הרגל, הרי אין לנו אפשרות למזיק אחר, כי הרי קרן מפורש בתורה, ואילו אין ג"כ מפורש.

תירוצי הגמ' – לולי שהיה לנו הוכחה ששילח זה הרגל, היה הו"א ללומר ששני הפסוקים הוא על שן, ואחד על מכליא קרנא, ואחד מיירי על שן שאינו מכליא קרנא⁵.

קושיית הגמ' – אם הפסוק מיירי על רגל, ממילא על שן יש רק פסוק אחד, א"כ מהיכן אנו לומדים שן דלח מכליא קרנא.

תירוצי הגמ' – שלומד מרגל, שמה רגל אין הבדל בין מכליא קרנא ללח מכליא קרנא, כמו"כ אין הבדל ללח מכליא קרנא למכליא⁶.

הגמ' מביאה ראיה שוביע זה השן:

מלכים א פרק יד פסוק י': **בְּאֶשֶׁר יִבְעַר הַקָּלָל עַד תָּמוּ:**

**הביאור
לעניין
וביער**

קושיית הגמ' – מדוע אנו צריכים פסוק שוביע זה השן, הרי אין לנו אפשרות למזיק אחר, כי הרי קרן מפורש בתורה, ואילו רגל ג"כ מפורש.

תירוצי הגמ' – לולי שהיה לנו הוכחה שוביע זה השן, היה הו"א ללומר ששני הפסוקים הוא על רגל, ואחד על אזלח ממילא זהלכה ללח שליח, ואחד מיירי על רגל דשלחה שליח⁷.

קושיית הגמ' – אם הפסוק מיירי על שן, ממילא יש על רגל רק פסוק אחד, א"כ מהיכן אנו לומדים רגל שהלכה מעלמה.

תירוצי הגמ' – שלומד משן, מה שן אין נפק"מ בין הלכה מעלמה לשלח שליח, כמו"כ רגל אין נפק"מ.

קושיית הגמ' – לכאן אפשר ללמוד שני המזיקים מהפסוק ושילח, משום שמשמע רגל כנ"ל, כמו"כ משמע נמי שן דכתיב בדברים פרק לב פסוק כד: **וְשָׁן בְּהֵמוֹת אֲשַׁלְּחוּ בָּם.** ממילא שיכתוב רק ושילח וממילא אנו יודעים מזה גם שן וגם רגל.

תירוצי הגמ' – אילו היה כותב רק ושילח, אע"פ שהוא במשמע שניהם, מ"מ היות ולא הייתי יכול ללמוד שניהם, הייתי אומר שמשמע רק אחד מהם.

קושיית הגמ' – להבנת קושיית הגמ' נקדים, התורה נכתבה בצופן שאנו אמורים להבין ללח האיד ללמוד מזה הלכה למעשה, אם יש פסוק אחד שאין לנו הכרע האיד ללמוד אותו, ויש לנו שני דדים, הסברא נותנת שמשמע שניהם, כי אילו התורה היתה מתכוונת על שניהם, היתה מפרשת את עלמה. ממילא קשה שהרי הפסוק ושילח יכול להיות גם שן וגם רגל, ואע"פ שיש פירכא ביניהם, היינו שזה יש הנחה להזיקו, וזה הזיקו מזוי, ממילא היות ואין לנו הכרע יש לנו סברא לומר שהפסוק מיירי על שניהם.

תירוצי הגמ' – הן הכי נמי היה אפשר לומר ששניהם לומדים מושילח, אלא שצב"ג היינו אומרים שזה רק בושלח שליח, אבל אזלח ממילא לא, לכך לומדים וביער על שן, וממילא אחד מלמד על השני.

התולדות של שן: 1) נחמכה בכותל להנחתה. 2) טינפה פירות להנחתה.

של רגל: 1) הזיקה בגופה דרך הילוכה. 2) צערה דרך הילוכה. 3) צשליף (משאוי) שעליה. 4) צפרומביא (סו)

שפיה. 5) בזוג (פעמון) שצלווארה.

האם כיוצא בו והגמ' דוחה שלא ניתן לומר שהתולדה לאו כיוצא בהן, כי התולדה דומים לגמרי לאב.

⁵ ומפרש רש"י אינו מכליא קרנא הוא קצירת השחת לבהמות, והשחת עתידה לחזור ולצמוח אבל לא כתחילה, ועי' בתוס' החולקים על רש"י.

אלא שיש להקשות מאי טעמא אנו צריכים שני פסוקים על שן, נוקמי פסוק אחד על אינו מכליא קרנא, ואנו נלמד מכליא קרנא מק"ו שחייב, ותירץ רש"י, שאילו היה לנו רק פסוק אחד, לא היינו אומרים שמירי על אינו מכליא קרנא, כי תפסת מרובה לא תפסת, ולכן אין לנו לאוקמי הפסוק על החידוש הגדול, אלא על החידוש הקטן דהיינו מכליא קרנא, וממילא לא מכליא קרנא לא יהיה לנו מקור.

⁶ ביאור הדברים, כי לכאורה תירוצי הגמ' קצת קשה להבנה, כי מדוע בשן הגמ' הבינה שיש הבדל בין מכליא ללא מכליא, ואילו ברגל הגמ' הבינה כדבר פשוט שאין הבדל, מכיוון שתכונת השן שהיא אוכלת ומכלה לגמרי בשורש, אבל רגל אין לה שום טבע בהזיקה, כי הזיקה הוא בדרך הילוכה, ממילא לפעמים מכליא, ולפעמים אינה מכליא.

⁷ וכמו שביארנו לעיל לעניין שן שהיה הו"א לומר שצריך שני פסוקים, כמו"כ ניתן להקשות על רגל שנוקמי פסוק אחד על הלכה מעצמה, וממילא הלכה ע"י שליח נילף מק"ו, ורש"י מתרץ ע"ז ג"כ אותו תירוצי דלעיל, שכשיש פסוק אחד בלבד אנו מוקמים אותו על החידוש הפחות, משום שתפסת מרובה לא תפסת, ממילא היינו מוקמים אותו על הלכה ע"י שליח.

בור

מי התולדות אפשרות א' – אב י' תולדה ט'⁸.
דחייה – בתורה כתוב סהס בור, וממילא משמע כל סוגי הבורות.
תירוץ – בפרשת בור כתוב "והמת יהיה לו" משמע שהתורה מיידי על בור הממית, א"כ בור מיתה הוא האב, אבל בור נזיקין אנו לומדים מסברא שהתורה פטרה אותו ממיתה, אבל מנזיקין לא, ממילא הוא תולדה.
דחייה – סוף סוף זה אב למיתה וזה אב לנזיקין – ומבאר רש"י קושיית הגמ' בשני אופנים: 1) דין זה שבור ט' חייב בנזיקין אינו סהס סברא בעלמא, אלא מדיוקא דקרא אנו לומדים זאת, כי אנו מדיוקים שהתורה דיברה על בור י' וחייבה במיתה, וממילא מובן מזה שבור ט' חייב על נזיקין⁹. 2) היות סכחוב "ונפל שמה שור או חמור, משמע בין מת בין הוזק.
מסקנה – אבנו סכיננו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו.
אם מיידי בהפקיר את האבן, ממילא הוא דומה לגמרי לבור, ואין סיבה לומר שיהיה שונה מבור. ואם מיידי בלא הפקירו, לפי רב שאמר שהוא בור, ממילא הוא דומה לגמרי לבור, ולכך ודאי שא"א לומר שיהיה לאו כיוצא בו. ואם לפי שמואל¹⁰ הוא שור, וממילא הוא דומה לגמרי לשור.

אדם המזיק

מי התולדות אפשרות א' – אב כשאדם מזיק ער, ותולדה כשהוא יאן.
דחייה – במשנה מבואר שאדם מועד גם בישן¹¹.
אפשרות ב' – כיחו וניעו (מיני רוק).
דחייה – איך הזיקו, אם הוך כדי שעפו, א"כ הוא אדם המזיק, וממילא הוא ודאי כיוצא בו. ואם מיידי שהזיקו לאחר שנחו ע"ג הקרקע, א"כ הוא בור, ובבור כבר אמרנו שתולדותיהן כיוצא בו.
מסקנה – אבנו סכיננו ומשאו שהניחן ברשות הרבים והזיקו.

אדם המזיק

מי התולדות אפשרות א' – אבנו סכיננו ומשאו שהניחן בראש גגו, ונפלו ע"י רוח מזויה.
דחייה – אין סברא לומר שהוא שונה מאש, וממילא תולדותיו כיוצא בו.
מסקנה דברי רב פפא מיידי על כרורות {בהמה שהתזיה אבנים, והם הזיקו} שהוא תולדה דרגל, ומ"מ הוא משלם רק חצי נזק מכוח הלכה למשה מסיני.
קושיית הגמ' – מדוע כרורות הוא תולדה דרגל, שיהיה אב בפני עצמו.
דחייה – כדי לומר שמשלם מן העליה¹², ואע"פ שברבא היה איבעיא בנידון זה, מ"מ לרב פפא היה פשיטא.
ולרבא שהיה לו איבעיא, כ"ל שמדוע הוא תולדה דרגל, כדי לפוטרו ברשות הרבים כרגל¹³.

דף ד'

הגמ' מבארת כאן מי הוא המבעה

המקור בתורה כתוב: **כִּי יִבְעַר אִישׁ שְׂדֵה או כֶּרֶם וְשִׂלַח אֶת בְּעִירוֹ וּבְעַר בְּשְׂדֵה אֲחֵר מִיֵּטֵב שְׂדֵהוּ וּמִיֵּטֵב כֶּרְמֵוֹ יִשְׁלַם:** ומפרש רש"י: יוליד בהמותיו בשדה וכרם של חבירו וזיק אותו בלחם משתי אלה או בשלוח

⁸ כמו שיתבאר לקמן באריכות, לעניין חיוב בור יש שני סוגי חיובים, אם עשה בור עד תשעה טפחים ונזיקו שם, חייב. אבל אם מתו פטור. אבל אם עשה בור עשרה טפחים, חייב אפילו על מיתה. וטעם הדבר משום שחז"ל קיבלו במסורת שבור ט' אינו יכול להמית, אבל בור י' יכול להמית.
⁹ והתוס' הראש תמה על פירוש זו, דמ"מ כיוון שמקור של בור ט' הוא מסברא, א"כ הוא תולדה, ולא אב.
¹⁰ לקמן בפרק המניח את הכד נחלקו רב ושמואל בבור ברשות הרבים שלא הפקירו, לפי רב הוא חייב מדין בור, ואין נפק"מ אם הפקיר או לא, מכיוון שבור חייב על מזיק שהתכונה שלו הוא שהניזוק בא אליו, ולא שהמזיק הולך לניזוק. אבל דעת שמואל שאם לא הפקירו אינו חייב מטעם בור, אלא מטעם דהוי ממונו המזיק. ועי' כאן בתוס' ד"ה משורו למדנו, שמבאר שאינו ממש שור.
¹¹ אכן הגמ' כאן אינו דוחה שלא הוא תולה, אלא דוחה שא"א לומר שהוא לאו כיוצא. אמנם עי' בתוס' שמביא גם ראייה שישן נמי אב.
¹² בקרן תמה, נתחדשה שהיא משלמת רק חצי נזק, כמו כן יש בה חידוש נוסף שהיא משלמת רק מגופו, ביאור הדברים, ששור שהזיק והתחייב לשלם חצי נזק, והוא עצמו שווה פחות ממחיר זה, משלם רק כמה שהוא שווה, לדוגמא שור שווה 50 שהזיק שור שווה 300, והחצי נזק הוא 150, מ"מ אין המזיק משלם אלא 50, מכיוון שזה שווי המזיק. ולקמן בפרק המניח יתבאר דין זה באריכות.
¹³ בפרשת שן ורגל נכתב בתורה: בשדה אחד, ולמדו מזה חז"ל שחייב שן ורגל הוא רק בשדה אחר דהיינו הניזק, אבל ברשות הרבים פטורה.

בעירה, או צביעור. פירוש שהתורה מפרשת לנו כאן שני מזיקים: 1) ושלח את צעירו. 2) וצביעור בשדה אחר. כעת הנידון הוא מי המזיק וצביעור, ומי המזיק ושלח. הגמ' מביאה ראיה שושילח זה הרגל: ישעיהו פרק לב פסוק כ' **מִשְׁקָלוֹי רָגְלֵי הַעֲשׂוֹר וְהַזְמוֹר:**

**הביאור
לעניין
ושלח**

קושיית הגמ' – מדוע אנו נרכיב פסוק שושילח זה הרגל, הרי אין לנו אפשרות למזיק אחר, כי הרי קרן מפורש בתורה, ואילו שן ג"כ מפורש. תירוץ הגמ' – לולי שהיה לנו הוכחה שושילח זה הרגל, היה הו"א ללומר ששני הפסוקים הוא על שן, ואחד על מכליא קרנא, ואחד מיירי על שן שאינו מכליא קרנא¹⁴. קושיית הגמ' – אם הפסוק מיירי על רגל, ממילא על שן יש רק פסוק אחד, א"כ מהיכן אנו לומדים שן ללא מכליא קרנא. תירוץ הגמ' – שלומד מרגל, שמה רגל אין הבדל בין מכליא קרנא ללא מכליא קרנא, כמו"כ שן אין הבדל ללא מכליא קרנא למכליא¹⁵.

¹⁴ ומפרש רש"י אינו מכליא קרנא הוא קצירת השחת לבהמות, והשחת עתידה לחזור ולצמוח אבל לא כתחילה, ועי' בתוס' החולקים על רש"י. אלא שיש להקשות מאי טעמא אנו צריכים שני פסוקים על שן, נוקמי פסוק אחד על אינו מכליא קרנא, ואנו נלמד מכליא קרנא מק"ו שחייב, ותירץ רש"י, שאילו היה לנו רק פסוק אחד, לא היינו אומרים שמירי על אינו מכליא קרנא, כי תפסת מרובה לא תפסת, ולכן אין לנו לאוקמי הפסוק על החידוש הגדול, אלא על החידוש הקטן דהיינו מכליא קרנא, וממילא לא מכליא קרנא לא יהיה לנו מקור.

¹⁵ ביאור הדברים, כי לכאורה תירוץ הגמ' קצת קשה להבנה, כי מדוע בשן הגמ' הבינה שיש הבדל בין מכליא ללא מכליא, ואילו ברגל הגמ' הבינה כדבר פשוט שאין הבדל, מכיוון שתכונת השן שהיא אוכלת ומכלה לגמרי בשורש, אבל רגל אין לה שום טבע בהיזקה, כי הזיקה הוא בדרך הילוכה, ממילא לפעמים מכליא, ולפעמים אינה מכליא.